

УДК 323.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-29>

Михайло Москалюк

ORCID: 0009-0009-5889-4637

Ярослав Ободянський

ORCID: 0009-0001-7649-2502

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню політичних та інституційних аспектів впровадження демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України. Розглянуто сутність та зміст категорії “демократичний цивільний контроль”, політико-правові основи його становлення, механізми і форми реалізації в контексті державотворення та сучасних актуальних викликів для національної безпеки держави. З’ясовано, що здійснення контролю над Збройними Силами України відбувається через відповідні контролюючі процеси, зокрема, парламентський, президентський, урядовий, судовий та цивільний нагляд. У межах кожного з них здійснюються відповідні експертні процедури з метою проведення ефективного моніторингу стану демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони держави загалом і Збройними Силами України зокрема.

Приділено увагу основним недолікам системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, пов’язаними із реальним рівнем демократизації вітчизняної політичної системи, правовим забезпеченням реалізації цивільного контролю і проблемам його дієвого інституційного впровадження.

У статті також звернено увагу на оптимізацію системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, зокрема в контексті повномасштабного російського вторгнення та запровадження правового режиму воєнного стану.

Наголошено на комплексному підході щодо вдосконалення контролюючих функцій держави і громадськості та необхідності подальших міждисциплінарних досліджень із заявленої тематики.

Ключові слова: демократичний цивільний контроль, сектор безпеки і оборони, збройні сили, національна безпека, демократія, інститути демократичного цивільного контролю, форми демократичного цивільного контролю, парламентський нагляд, президентський контроль, урядовий контроль, судовий контроль, цивільний контроль.

Вступ. Як свідчить світовий досвід, становлення демократичної політичної системи можливе за умов демократизації всіх сфер суспільного життя. У зв’язку із цим важливого значення набуває необхідність упровадження інститутів цивільного контролю за діяльністю органів влади й ефективністю управлінських рішень. Такого контролю потребує також сфера безпеки і оборони, зокрема збройні сили держави. Дієвий демократичний цивільний контроль (далі – ДЦК) тут виступає засобом дотримання законності та правопорядку, а це унеможливорює нецільове використання збройних сил в інтересах певних політичних сил або партій, тобто їх політизацію і партизацію.

У сучасних українських реаліях актуальність цієї проблематики обумовлюється тим, що демократичний цивільний контроль над сектором безпеки й оборони взагалі і Збройними Силами України (далі – ЗСУ) зокрема є запорукою впровадження найкращих європейських і світових стандартів, одним з інструментів реалізації євроінтеграційного та євроатлантичного курсу

© М. Москалюк, Я. Ободянський, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

держави. У контексті складних умов російсько-української війни ефективність демократичного цивільного контролю на пряму пов'язана із забезпеченням територіальної цілісності та суверенітету України, станом її національної безпеки.

Окреслена тематика в науковому дискурсі має міждисциплінарний характер, активно досліджується вченими багатьох галузей науки – правознавцями, політологами, фахівцями у сфері державного управління, національної безпеки тощо. Серед дослідників слід відзначити таких авторів, як В. В. Богуцький, Ю. С. Вичалківська, Г. А. Гончаренко, В. П. Горбулін, Д. О. Дегтярьов, М. М. Зайцев, О. О. Кабиш, Л. О. Кравченко, О. І. Пошедін, М. В. Сіцінська, С. В. Тарасов, О. Н. Ярмиш та ін. Однак проблема впровадження ефективного цивільного контролю над ЗСУ залишилася поза увагою наукової спільноти. Здебільшого військова тематика розглядається в загальному контексті характеристики сектору безпеки і оборони України. Фактично майже відсутні наукові праці, де б комплексно і всебічно досліджувались умови, особливості та інституційні спроможності реалізації цивільного контролю саме за діяльністю Збройних Сил України, зокрема в контексті сучасних реалій. Цей аспект потребує поглибленого аналізу, що обумовлює спрямованість наукових пошуків. Також через повномасштабне російське вторгнення в Україну потребує подальшого вдосконалення система національної безпеки держави, у тому числі демократичного цивільного контролю, який є її невід'ємною частиною.

У зв'язку із цим **мета** статті полягає у політологічному аналізі змісту демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, особливостями його становлення, функціонування і вдосконалення в контексті державотворення та сучасних актуальних викликів.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати ряд **завдань**, а саме:

- розкрити сутнісні характеристики поняття «демократичний цивільний контроль»;
- з'ясувати політико-правові основи його становлення та реалізації в Україні;
- охарактеризувати інституційний вимір цивільного контролю над ЗСУ та механізми і форми його реалізації;
- виокремити недоліки та визначити перспективні напрями вдосконалення системи цивільного контролю над Збройними Силами України в контексті сучасних актуальних викликів і загроз, зокрема на тлі російсько-української війни.

Матеріал і методи дослідження. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися такі методи, як ретроспективний аналіз і синтез (для розуміння передумов створення інститутів цивільного контролю над силами оборони України); метод критичного аналізу попередніх досліджень (з метою з'ясування особистого внеску автора в дослідження проблеми); системно-структурний і метод класифікації (під час дослідження інституційної складової ДЦК над ЗСУ); прогностичний метод (для визначення перспективних напрямів вдосконалення демократичного цивільного контролю у військовому секторі держави).

Нормативна та джерельна база пропонованого дослідження охоплює Конституцію України, низку безпекових законів і концептуальних документів стратегічного рівня: «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [10], «Про національну безпеку України» [13], «Про Збройні Сили України» [11] та концептуальні документи стратегічного рівня – «Стратегію національної безпеки України» [15], «Стратегічний оборонний бюлетень» [16] тощо.

Результати та обговорення. Закон України «Про національну безпеку України» визначає демократичний цивільний контроль як «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору

безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [13]. У правовому дискурсі вперше цей термін було вжито 2003 р. в Законах України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [10] та «Про основи національної безпеки України» [12].

Саму ж ідею впровадження демократичного цивільного контролю в сектор безпеки і оборони України було започатковано в 1994 р. в контексті виконання рішень Будапештського саміту ОБСЄ на тлі прийняття «Кодексу поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки» та ймовірного євроатлантичного вектора розвитку держави. Цьому сприяли також участь України у програмі військової співпраці з НАТО «Партнерство заради миру» та угода «Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору». Згідно з ними Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання запровадити систему цивільного контролю над сектором безпеки і оборони [7, с. 9].

У науковій фаховій літературі з огляду на міждисциплінарність предмета дослідження мають місце різні підходи до тлумачення терміна «демократичний цивільний контроль». Зокрема, військові експерти І. Козій та Л. Поляков розглядають ДЦК як насамперед «контроль політиків за політиками і політичних сил за політичними силами з метою посилення ефективності діяльності сектору безпеки і оборони, послаблення ролі корупції. І вже в другу чергу, у сучасних умовах розвитку цивілізації – це контроль цивільних над військовими» [7, с. 7]. Натомість М. Сіцінська на основі комплексного підходу розглядає демократичний цивільний контроль як комплекс наглядово-спостережних, правових, організаційних, інформаційних заходів і засобів з боку органів державної влади, інституцій громадянського суспільства для забезпечення неухильного дотримання законності, відкритості та прозорості в діяльності суб'єктів, сприяння утвердженню довіри українського народу до цих суб'єктів та суспільної підтримки щодо захисту національних інтересів держави [14, с. 73].

Потреба в запровадженні цивільного контролю над силовими структурами держави, зокрема армії, обумовлюється рядом чинників. Американський соціолог С. Хантінгтон, якого в наукових колах заслужено вважають класиком дослідження цивільно-військових відносин, у праці «Солдат і держава: теорія і політика цивільно-військових відносин» (1957 р.) наголошував на тому, що ігнорування політичною владою безпекових проблем в армії неминуче призведе до зниження військової могутності держави, а військове керівництво, позбавлене цивільного контролю, може стати серйозною загрозою для своєї країни. Разом із тим некомпетентне втручання цивільних у діяльність військових також може негативно позначитися на обороноздатності. Тому, на його думку, армія має бути підпорядкована цивільній політичній владі, а вона і військові мають бути під контролем з боку громадянського суспільства [18].

Загалом до політичних аспектів необхідності цивільного контролю над збройними силами держави варто віднести недопущення використання армії у вузько партійних або групових цілях. Насамперед він необхідний для реальної демократизації політичної системи й політичного режиму, забезпечення департизації та деполітизації армії, недопущення її використання для насильницького здобуття влади, утвердження верховенства права у ЗСУ. По-суті, ДЦК є своєрідним «лакмусовим папірцем», який свідчить про демократичний або недемократичний характер держави.

Як зауважує вітчизняна дослідниця заявленої проблематики Ю. Вичалківська, змістом демократичного цивільного контролю у сфері військової безпеки держави є: обґрунтованість рішень державних органів з військових питань з погляду відповідності їх засадам внутрішньої і зовнішньої політики України; хід виконання державних програм реформування Збройних Сил України; стан військово-патріотичного виховання молоді; питання експорту

й імпорту озброєнь та військової техніки; дотримання вимог Конституції та законів України щодо прав і свобод військовослужбовців; формування, затвердження й використання визначених Законом «Про Державний бюджет України» видатків на потреби оборони; дотримання законності під час розгляду органами державної влади, військовими посадовими особами звернень і скарг військовослужбовців та членів їх сімей [1, с. 119].

Інституційну складову ДЦК над ЗСУ України становлять інститути парламентаризму, президентства, виконавчої та судової влади, відповідні інституції громадянського суспільства.

Зокрема, парламентський нагляд реалізовується через затвердження державного бюджету (включно з оборонним) і контроль за його виконанням, визначення основних напрямів воєнної політики, затвердження призначення вищого військового керівництва, включно з міністром оборони, парламентські слухання, запити, створення слідчих комісій для контролю. Одним із прикладів парламентського контролю можна вважати створення 10-ю сесією Верховної Ради (вересень 2023 р. – січень 2024 р.) Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушення законодавства України у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [9].

Дієвими й ефективними механізмами реалізації Верховною Радою контрольних функцій над ЗСУ є також систематичні звіти уряду та міністра оборони з питань функціонування Збройних Сил та стану оборонної промисловості; заслуховування доповідей Президента як Верховного Головнокомандувача; парламентські перевірки на місцях з оборонних питань; ініціювання парламентом проведення різного роду експертиз з оборонних проблем тощо [6, с. 83–84].

Загалом парламент, реалізуючи законотворчу функцію, виступає також ініціатором розгляду законопроектів оборонного спрямування. Зокрема, на останній, 14-й, сесії Верховної Ради України IX скликання (вересень 2025 р. – січень 2026 р. прийнято до розгляду два проекти законів: «Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів/ветеранок, які брали участь у відсічі збройної агресії РФ проти України» (№ 13696) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сфері національної безпеки і оборони» [5].

Згідно з Конституцією Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил, забезпечує верховне командування та контроль, очолює Раду національної безпеки і оборони, саме за його поданням парламент призначає міністра оборони. Військово-політичне керівництво ЗСУ здійснює Міністерство оборони України. З 2005 р. до початку російської агресії у 2014 р. оборонне відомство очолювали цивільні особи. Ця практика, відновлена з 2021 р., збережена в сучасних умовах повномасштабного російського вторгнення. Міністр оборони та його заступники призначаються на посади із числа цивільних осіб.

Відповідно до Положення про здійснення контролю Президентом України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань (від 14 лютого 2015 р.) формами президентського контролю є інспектування та перевірка діяльності ЗСУ [8].

Міністерство оборони як інституція органу виконавчої влади в Україні здійснює оборонний огляд – процедуру «оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення» [13]. З 2003 по 2025 рік в Україні проведено чотири оборонних огляди, з них останні два – в умовах гібридного та повномасштабного російського вторгнення [3, с. 211].

Відповідно до положень Законів України «Про демократичний контроль над військовою організацією та правоохоронними органами» і «Про національну безпеку» Міністерство оборони та Генеральний штаб України з метою систематичного інформування суспільства

про діяльність ЗСУ, починаючи з 2005 р., здійснили 16 видань аналітичного документа «Біла книга. ЗСУ».

Контроль за дотриманням армією Конституції та законів України, захист прав військовослужбовців здійснює судова влада через систему судів загальної юрисдикції, а також Верховний Суд. В умовах російсько-української війни діють оновлені положення щодо посилення контролю за діяльністю ЗСУ, що базуються на указах Президента України та законодавстві про демократичний цивільний контроль [17]. Під час воєнного стану певні форми можуть обмежуватися, але контроль за дотриманням прав людини зберігається, зокрема через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Відповідно до передових світових демократичних практик для захисту прав військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей, дотримання верховенства права у військовому секторі держави у квітні 2004 р. впроваджено інститут військового омбудсмена.

Громадський (суспільний контроль) репрезентують мас-медіа, висвітлюючи діяльність армії та виявлення зловживань, а також громадські організації (здійснюють моніторинг і представництво інтересів військових). До неурядових структур ДЦК слід віднести ветеранські організації, громадські ради при міністерствах і відомствах сектору безпеки і оборони. Також громадський контроль над ЗСУ здійснюється через звернення громадян, громадські слухання тощо. В умовах війни за незалежність України дієвою формою демократичного цивільного контролю над ЗСУ з боку суспільства став волонтерський рух.

Характеризуючи стан забезпечення та підвищення ефективності демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України слід виокремити низку проблем загальнодержавного та профільного (безпеково-аналітичного) рівня, які взаємопов'язані між собою. Насамперед ідеться про вади (загрози) демократичного розвитку держави. Неналежне дотримання будь-яких демократичних принципів, норм і цінностей, зокрема народовладдя, чіткого поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, верховенства права, гласності, конституційних гарантій захисту прав і свобод, толерантності тощо, створює суттєві перешкоди для впровадження дієвого цивільного контролю над сектором безпеки і оборони взагалі та Збройними Силами України зокрема. Як слушно зауважив вітчизняний дослідник В. Дроздук, для того щоб демократичний цивільний контроль був на відповідному рівні, повинна бути чітка політична система відповідальності. На кожному з напрямів секторів безпеки повинен бути відповідальний та цивільний політик, представник політичної сили, яка отримала довіру населення, джерела влади [4, с. 206].

У цьому контексті негативу роль відіграє як і корупційна складова у функціонуванні вітчизняного політичного процесу, так і недостатній рівень транспарентності в доступі громадськості до отриманої інформації про результати проведеного контролю, комунікаційні проблеми між представниками цивільного та військового сектору держави. Як свідчить світова практика, в умовах незрілої демократії цивільний громадський контроль не завжди є демократичним.

Також в Україні має місце низка проблем правового забезпечення ДЦК над ЗСУ. На переконання наукового експерта Д. Дегтярьова, насамперед це стосується прогалин у визначенні компетенції суб'єктів контролю та їх відповідальності за порушення принципів законодавства про державну таємницю [2, с. 66]. Як відомо, цивільний контроль на Збройними Силами не повинен претендувати на право доступу до державної таємниці.

Відносно малоефективним залишається парламентський контроль через обмежені повноваження Верховної Ради у виконанні її контрольних функцій. Компетенції українського парламенту з кадрових та бюджетних питань, захисту прав військовослужбовців, оборонної політики та планування, на наш погляд, є недостатніми для реалізації ефективного нагляду з боку депутатського складу. Варто зауважити також і те, що Верховна Рада може впливати на

призначення міністра оборони лише під час формування нового Уряду (щоправда, за поданням Президента). Надалі парламент позбавлений контролюючих функцій із цього питання. Також він не може призначати заступників міністра оборони, оскільки це прерогатива Кабінету Міністрів.

Народні депутати України не можуть викликати керівництво ЗСУ на парламентські засідання, можуть лише запрошувати на засідання профільних комітетів або ставити питання міністру оборони під час днів Уряду у Верховній Раді. Варто зауважити, що протягом чотирьох років гібридної фази війни за незалежність України (2014–2018 рр.) Головнокомандувач ЗСУ жодного разу не брав участі в засіданнях парламентського комітету з питань безпеки і оборони, а міністр оборони був присутній лише один раз. У зв'язку із цим існує нагальна потреба у збільшенні контролюючих функцій профільних комітетів Верховної Ради щодо вдосконалення механізму програмного планування й управління оборонними ресурсами держави, затвердження озброєнь для ЗСУ, присвоєння вищих військових звань тощо [7, с. 25–26].

У системі ДЦК залишається важливою проблема впровадження цього контролю за діями Верховного Головнокомандувача у сфері національної безпеки і оборони держави. У правовому полі відсутній документ / закон, що регламентує його обов'язки. Саме тому в експертних колах побутує думка щодо необхідності впровадження низки змін до Конституції України і т. зв. безпекових законів щодо збільшення парламентського контролю за діяльністю Верховного Головнокомандувача ЗСУ [7, с. 30]. Вказані недоліки суперечать парламентській практиці демократичних країн Європи та парламентсько-президентській моделі республіканської форми правління, упровадженій в Україні.

Потребує вдосконалення судовий контроль (у сенсі необхідності створення спеціалізованих військових судів для професійного розгляду специфічних військових справ в умовах російсько-української війни).

Недостатньо розвинені інститути громадського контролю. Існує нагальна потреба в підвищенні їх ефективності шляхом формування кваліфікованого корпусу фахових громадських контролерів, розроблення дієвої процедури здійснення контролю, вдосконалення системи зв'язків із громадськістю, створення незалежних експертно-аналітичних центрів, підвищення активності неурядових організацій.

Загалом оптимізація демократичного цивільного контролю над ЗСУ потребує комплексного підходу з використанням правових, організаційних, науково-методологічних, соціально-психологічних і матеріально фінансових заходів.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що система цивільного контролю над Збройними Силами України, попри наявність низки проблем у її ефективній реалізації, загалом відповідає запитам демократичного розвитку держави та відповідного типу політичної системи й політичного режиму. Водночас вона потребує вдосконалення з огляду на сучасні виклики та загрози для національної безпеки держави, зокрема через війну за незалежність України та правовий режим воєнного стану. Насамперед ідеться про підвищення інституційної спроможності системи ДЦК у військовій сфері, покращення якості парламентського, президентського, урядового, судового та громадського контролю, інноваційні підходи до реалізації механізмів демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України.

Окреслена проблематика потребує подальших фахових міждисциплінарних досліджень із метою впровадження науково обґрунтованих критеріїв та методів оцінювання діяльності ЗСУ, гармонізації військово-цивільних відносин у державі.

Література:

1. Вичалківська Ю. С. Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2028. № 1. С. 116–121.

2. Дегтярьов Д. О. Актуальні проблеми правового забезпечення демократичного цивільного контролю над силами оборони. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 65–68.
3. Дегтярьов Д. О. Форми демократичного цивільного контролю над силами оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. 64. С. 209–212.
4. Дроздюк В. А. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 202–208.
5. Законопроектні пріоритети 14 сесії Верховної Ради: огляд від ЛІЗІ. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/zakonoprojektni-priorytety-14-sesiyi-verhovnoyi-rady> (дата звернення: 18.12.2025).
6. Ільницька У. Парламентський контроль над сферою безпеки і оборони: сутність та механізми реалізації у демократичному суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 81–85.
7. Козій І., Поляков Л. Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. Київ : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2018. 39 с.
8. Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань : затверджено Указом Президента України від 14 лютого 2015 року № 84/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84/2015#n14> (дата звернення: 18.12.2025).
9. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушення законодавства України у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями : постанова Верховної Ради України від 21 вересня 2023 року № 3393-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-IX#Text> (дата звернення: 18.12.2025).
10. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.
11. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
12. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
13. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
14. Сіцінська М. В. Демократичний цивільний контроль у контексті реформування сектору безпеки України. *Вісник НАДУ*. 2012. № 3. С. 69–74.
15. Стратегія національної безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 18.12.2025).
16. Стратегічний оборонний бюлетень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17> (дата звернення: 18.12.2025).
17. Про посилення контролю над діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань : Указ Президента України від 29 квітня 2025 року № 258/2025. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U084_15?an=1 (дата звернення: 18.12.2025).
18. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Policies of the Civil-Military Relations. The Cambridge : Belknap Press of Harvard University Press, 1957. 534 p.

References:

1. Vychalkivska, Yu.S. (2028). Orhanizatsiino-pravove rehuliuvannia demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sektorom bezpeky i oborony Ukrainy [Organizational and legal regulation of democratic civilian control over the security and defense sector of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (1), 116–121 [in Ukrainian].
2. Dehtiarov, D.O. (2022). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sylamy oborony [Current problems of legal support for democratic civilian control over the defense forces]. *Yevropeiski perspektyvy – European Perspectives*, (1), 65–68 [in Ukrainian].

3. Dehtiarov, D.O. (2021). Formy demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sylamy oborony Ukrainy [Forms of democratic civilian control over the defense forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (64), 209–212. [in Ukrainian].
4. Drozdiuk, V.A. (2021). Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky i oborony [Democratic civilian control over the security and defense sector]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration*, (1), 202–208 [in Ukrainian].
5. Laboratory for Legislative Initiatives (2025, December 18). *Zakonoproiektni priorytety 14 sesii Verkhovnoi Rady: ohliad vid LZI [Legislative priorities of the 14th session of the Verkhovna Rada: An overview by LLI]*. Retrieved from <https://parlament.org.ua/analytics/zakonoproiektni-priorytety-14-sesiyyi-verhovnoyi-rady> [in Ukrainian].
6. Ilnytska, U. (2009). Parlamentskyi kontrol nad sferoi bezpeky i oborony: sutnist ta mekhanizmy realizatsii u demokratychnomu suspilstvi [Parliamentary control over the security and defense sphere: Essence and mechanisms of implementation in a democratic society]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian National Idea: Realities and Prospects for Development*, (21), 81–85 [in Ukrainian].
7. Kozii, I., & Poliakov, L. (2018). Reforma demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad Zbroinymy Sylamy ta inshymy viiskovymy formuvanniamy v Ukraini: nastupni kroky [Reform of democratic civilian control over the Armed Forces and other military formations in Ukraine: Next steps]. Institute for Euro-Atlantic Cooperation [in Ukrainian].
8. President of Ukraine (2015, February 14). Polozhennia pro zdiisnennia kontroliu Prezydenta Ukrainy za diialnistiu Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan [Regulation on the exercise of control by the President of Ukraine over the activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]. (Decree No. 84/2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84/2015#n14> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2023, September 21). Pro utvorennia Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia mozhlyvykh faktiv porushennia zakonodavstva Ukrainy u Ministerstvi oborony Ukrainy, Zbroinykh Sylakh Ukrainy, inshykh viiskovykh formuvanniakh, pravooxoronnnykh orhanakh spetsialnoho pryznachennia, posady v yakykh komplektuiutsia viiskovosluzhbovtsiamy: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21 veresnia 2023 roku No. 3393-IX [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the establishment of a Temporary Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate possible violations of the legislation of Ukraine in the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, other military formations established in accordance with the laws of Ukraine, and special-purpose law enforcement agencies staffed by military personnel” dated September 21, 2023 No. 3393-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-IX#Text> [in Ukrainian].
10. Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voinennoi orhanizatsiieiu i pravookhoronnymy orhanamy derzhavy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 No. 975-IV [On democratic civilian control over the military organization and law enforcement bodies of the state: Law of Ukraine dated June 19, 2003 No. 975-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2003, No. 46, Art. 366 [in Ukrainian].
11. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 No. 1934-XII [On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 No. 1934-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1992, No. 9, Art. 108 [in Ukrainian].
12. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 r. [On the fundamentals of national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 19, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2003, No. 39, Art. 351 [in Ukrainian].
13. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 No. 2469-VIII [On national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2018, No. 31, Art. 241 [in Ukrainian].
14. Sitsinska, M.V. (2012). Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol u konteksti reformuvannia sektoru bezpeky Ukrainy [Democratic civilian control in the context of reforming the security sector of Ukraine]. *Visnyk NADU – Bulletin of the National Academy of Public Administration*, (3), 69–74 [in Ukrainian].
15. President of Ukraine (2020). Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National security strategy of Ukraine]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].

16. President of Ukraine (2021). Stratehichnyi oboronnyi biuleten [Strategic defense bulletin]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17> [in Ukrainian].

17. President of Ukraine (2025, April 29). Pro posylennia kontroliu nad diialnistiu Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan [On strengthening control over the activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]. (Decree No. 258/2025). Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/U084_15?an=1 [in Ukrainian].

18. Huntington, S. (1957). The soldier and the state: The theory and policies of civil-military relations. Belknap Press of Harvard University Press, 534 p.

Mykhailo Moskaliuk, Yaroslav Obodyansky. Democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine: political and institutional aspects of implementation

The article is devoted to the study of political and institutional aspects of the implementation of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine. The essence and content of the category of "democratic civilian control," the political and legal foundations of its formation, mechanisms and forms of implementation in the context of state building and current challenges to national security are considered. It has been established that control over the Armed Forces of Ukraine is exercised through appropriate control processes, in particular, parliamentary, presidential, governmental, judicial, and civilian oversight. Within each of these, relevant expert procedures are carried out to effectively monitor the state of democratic civilian control over the security and defense sector of the state in general and the Armed Forces of Ukraine in particular.

Attention is paid to the main shortcomings of the system of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine, related to the actual level of democratization of the domestic political system, legal support for the implementation of civilian control, and problems with its effective institutional implementation.

The article also draws attention to the optimization of the system of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine, particularly in the context of a full-scale Russian invasion and the introduction of a legal regime of martial law.

Emphasis is placed on a comprehensive approach to improving the control functions of the state and the public and the need for further interdisciplinary research on the stated topic.

Key words: *democratic civilian control, security and defense sector, armed forces, national security, democracy, institutions of democratic civilian control, forms of democratic civilian control, parliamentary oversight, presidential control, government control, judicial control, civilian control.*

Відомості про авторів:

Москалюк Михайло – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Ободянський Ярослав – аспірант III курсу кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 26.11.2025

Прийнята 09.12.2025

Опублікована 28.01.2026